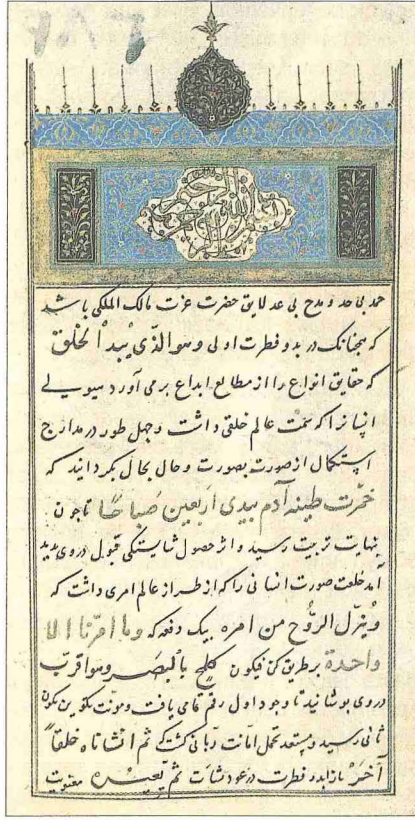

turan alışkanlıkların, fazilet ve reziletlerin nasıl meydana geldiğini ve ne gibi sonuçlar doğurduğunu felsefî bakımdan tam bir titizlikle araştırmayı, faziletleri geliştirme ve reziletlerden korunma yollarını göstermeyi gaye edinmiştir. *Ahlâk-ı Nâsirî*'de beşerî sıfatlar, huylar ve alışkanlıklar ayrı ayrı inceleme konusu yapılmış, ruhî ve mânevî hastalıkların teşhis ve tedavisi, başka bir deyişle, ahlâkî koruma ve güzelleştirme yolları gösterilmiş, bu suretle ahlâk ilminin "mânevî tıp" ilmi olduğu şeklindeki Ebû Bekir er-Râzî'den beri İslâm âleminde yaygınlaşan klasik görüş devam ettirilmiştir. Eser, bu sahada yazılan Farsça kitapların ilki ve günümüze kadar ulaşmış olanların en değerlisidir. Bu özelliğiyle İslâm dünyasında ahlâk alanında yazılmış daha sonraki eserlerin pek çoğuna şekil ve muhteva bakımından örnek olmuştur.

Ahlâk-ı Nâsirî bir mukaddime ile üç "makale"den meydana gelir. "Tehzîbü'l-ahlâk" adlı ilk makale, "Mebâdî" ve "Ma-kâsîd" başlıklı iki bölüm halinde olup on yedi fasıldır. Aile ahlâkî ve idaresinden bahseden "Tedbîr-ü'l-menâzil" adlı ikinci makale beş, "şehirlerin yönetimi" anlamına gelen, siyasi ve sosyal ahlâk bahislerinin yer aldığı "Siyâset-ü'l-müdün" adlı üçüncü makale ise sekiz fasıl olup sonuncusu Eflâtun'a atfedilen bazı öğütleri ihtiva eder.

Eserin başlıca kaynağı, İbn Miskeveyh'in *Kitâbü Tahâretü'l-a'râk fi teh-zîbi'l-ahlâk* adlı Arapça eseridir. Tûsî, önce Farsça'ya tercüme ettiği bu kitabı daha sonra bazı değişiklikler yaparak eserine katmış, böylelikle *Ahlâk-ı Nâsirî*'nin birinci makalesi olan "Tehzîbü'l-ahlâk" bölümü meydana gelmiştir. "Tedbîr-ü'l-menâzil" kısmında daha çok İbn Sînâ'nın aynı adı taşıyan risâlesinden, üçüncü makalesinde de Fârâbî'nin *es-Siyâsetü'l-medeniyye*'sinden istifade etmiştir. Tûsî, eserin önsözünde belirttiği gibi, İbnü'l-Mukaffa'nın "edeb"leri ile Eflâtun, Aristo ve Kindî'nin risâleleri gibi diğer kaynaklardan da faydalanmış ve bunlardan iktibaslar yapmıştır. İsmâîlîler'in kalesinin Hülâgû Han tarafından fethedilmesi üzerine hapisten kurtulan ve kitabını gözden geçirerek yeni bir önsöz ekleyen Tûsî, bu önsözde, eserin bazı yerlerini değiştirip onu yeni velinimetlerine takdim ettiğini de belirtmiştir. Eserin bugün elde bulunan şekli bu ikincisidir.

Ahlâk-ı Nâsirî, çeşitli kaynaklardan faydalanılarak yazılmış olması itibarıyla

Ahlâk-ı Nâsirî'nin ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2833)

le orijinal değilse de düzenleniş, önemli tarif ve açıklamaları ve bilhassa öz-lü muhtevası ile yeni bir eser hüviyetini taşımaktadır. H. Ethé, onun üslup bakımından kuru ve Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâlî*'sinden daha az fasih olduğunu söylüyorsa da bu iddiaya katılmak mümkün değildir.

Ahlâk-ı Nâsirî'nin İran'da ve İran dışında, tam veya eksik olmak üzere, sekene yakın yazma nüshası vardır. İlk şerhi, Şah Âlemgîr zamanında, Abdurrahman b. Abdülkerîm Abbâsî-yi Burhân-pûrî tarafından 1687'de yapılmıştır. İlk olarak 1269'da (1853) Kalkûta'da yayımlanan eserin (bk. Sartori, II/2, s. 1012), bir kısmı taş basması olmak üzere Hindistan, İran ve Pakistan'da çeşitli neşirleri yapılmışsa da M. Minovî ve A. R. Haydarî neşri (Tahran 1356 hş.) dışındakilerin hiçbirisi ilmî değildir. Celâl Humâî'nin *Ahlâk-ı Nâsirî*'den seçmeler yapmak ve bunlara dipnotlar, lugatçe ve bir önsöz ilâve etmek suretiyle hazırladığı *Müntehab-ı Ahlâk-ı Nâsirî* (Tahran 1320 hş.) adlı önemli çalışması okullarda okutul-

mak üzere İran Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. Eskiden beri müstecirlerin dikkatini çeken ve çeşitli dillere çevrilen eserin İngilizce tam tercümesi M. Wickens tarafından yapılmıştır (*The Nasirean Ethics*, London 1964). Sovyet yazarı Rehim Sultan Ovundur da çeşitli nüsha farklarını dikkate alarak eseri Azerî Türkçesi'ne çevirmiştir (Bakû 1980).

BİBLİYOGRAFYA :

Celâl Humâî, *Müntehab-ı Ahlâk-ı Nâsirî*, Tahran 1320 hş., Giriş; a.mlf., "Muqaddime-i Kadim-i Ahlâk-ı Nâsirî", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât*, III/3, Tahran 1956, s. 17-20; *Yâdnâme-i Tûsî*, Tahran 1336 hş., s. 117; Ethé, *Târîh-i Edebiyyât*, s. 267-269; Rızâzâde Safak, *Târîh-i Edebiyyât-ı İran*, Tahran 1341 hş., s. 357; Vahid-i Dâmgânî, *Ahlâk-ı Nâsirî* [Tûsî], Tahran 1344 hş., Mukaddime, s. 28; Münzevî, *Fihrist*, II/2, s. 1534-1538; Yârşâtr, *Fihrist*, I, 139; G. Sartori, *Introduction*, New York 1975, II/2, s. 1011-1012; Tüten Özkaya, "Sovyetler Birliği'nde Nasiruddîn-i Tûsî'nin Ahlâk-ı Nâsirî Eseri Üzerine Çalışmalar", *Erdem*, IV/10, s. 273-290; G. M. Wickens, "Ahlâq-e Nâsirî", *Elr*, I, 725.

M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

el-AHLÂK ve's-SİYER

(bk. MÜDÂVATÜ'n-NÜFÜS).

AHLÂKU'İ-EŞRAF

(أخلاق الاشراف)

Ubeyd-i Zâkânî-i Kazvî'nin

(ö. 772/1371 [?])

devrindeki bir kısım ileri gelenlerin ahlâk ve davranışlarını tenkit eden Farsça eseri.

740 (1339) yılında kaleme alınmıştır; müellifin mensur eserlerinin en önemlisi sayılır. Eser, adıyla Nasirüddîn-i Tûsî'nin *Evşâf-ü'l-eşraf*'ını andırırsa da gaye ve muhteva itibarıyla ondan farklıdır. Eser, bu isim verilmesinde mahirane bir alay ve edibane bir kınama sezilmektedir. Zâkânî bu kitabında Sa'dî'nin *Gülîstân*'ında kullandığı üslubu taklit etmeye çalışmış, ancak onun kadar başarılı olamamıştır. Müellifin, kendi devrindeki yönetici kadronun ve onların yolunda gidenlerin İslâmî esaslara saygılı olmadıklarını, fazilet olarak telakki ettikleri şeylerin hiçbir ahlâkî yönü bulunmadığını çekinmeden ve bir edibe yarışır şekilde ortaya koyması eserin en önemli özelliğidir. Ubeyd-i Zâkânî, *Ahlâku'î-eşraf*'ın önsözünde gerçek eşrafın (şerefli kişiler) kimler olduğunu belirt-

tikten sonra, bunların özellikle hikmet, şecaat, iffet ve adaletten ibaret dört temel fazilette en üst seviyeye çıkmak için büyük gayret sarfettiklerini anlatır. Müellif, bu bölümün sonuna doğru ahlâk alanında iki türlü düşünce ve yaşama tarzından bahseder. "Mezheb-i mensüh" diye adlandırdığı ilk telakki, geçmişteki seçkin şahsiyetlerin yüksek ahlâk ve fazilet yoludur. İkincisi ise devrin ileri gelenlerince mezheb-i mensühün yerine konan "mezheb-i muhtâr" dir. Bu yol fesat, zulüm, şahsî menfaat ve ikiyezlülülün hâkim olduğu bir yaşama tarzıdır.

Ahlâku'l-eshrâf hikmet, şecaat, iffet, adalet, sehavet, hilim ve vefâ, hayâ, doğruluk, merhamet ve şefkat konularının işlendiği yedi bölümden (bab) meydana gelir. Her bölümde, önce "neshe-dilmiş mezhep" ele alınarak mensuplarının o bölüme konu olan faziletlerinin tarifi yapılır; eski düşünürlerin ve İslâm büyüklerinin bu husustaki görüşleri sıralanır. Daha sonra "tercih edilmiş mezheb" e geçilir ve bu telakkinin, zamanın büyükleri ve ileri gelenlerinin ahlâkına hâkim olan insanlık dışı davranışlar ve kötü düşüncelerden ibaret olduğu gözler önüne serilir. Kısaca müellif, Allah ve Resulü'nün hükümleri yerine sultanların ve emirlerin buyruklarının hâkim kılındığını ve "yüce Allah doğru söyledi" (صدق الله العظيم) esasının yerine "emir doğru söyledi" prensibinin geçerli hale geldiğini anlatır.

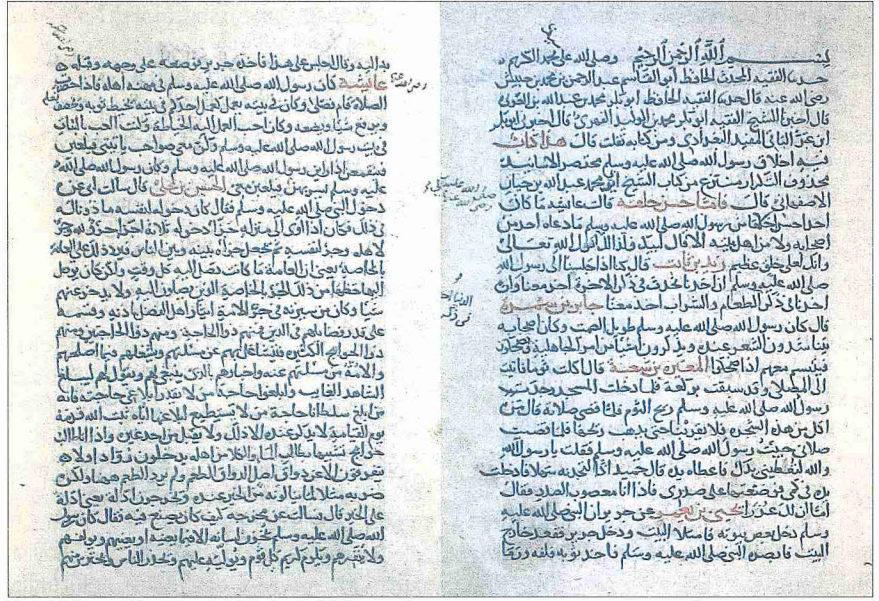
Ahlâku'l-eshrâf'ın yedi babı, Cengiz Han ile halefleri zamanında ve özellikle İlhanlılar'la Timur saldırısı arasındaki fetret devirlerinde hüküm süren her türlü rezalet ve kötülükleri huy edinmiş yönetici kadro ile onlara kayıtsız şartsız boyun eğen veya boyun eğmek zorunda kalanların durumlarını yansıtan yedi ayna gibidir. Eskiden beri Avrupalılar'ın ve özellikle Osmanlılar'ın dikkatini çeken ve müellifin **Külliyât**'ı ve **Muntehab-ı Leâ'if**'i içinde çeşitli zamanlarda basılan eserin henüz ilmî bir neşri yapılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ubeyd-i Zâkânî, **Ahlâku'l-eshrâf** (Külliyât içinde, nşr. Abbas İkbâl-i Âştîyânî), Tahran 1332 hş., II, 8-31; a.mlf., **Muntehab-ı Leâ'if** (nşr. H. İsfahânî—M. Fertê), İstanbul 1303, s. 7-31; Abbas İkbâl-i Âştîyânî, **Külliyât** [Ubeyd-i Zâkânî], Tahran 1332 hş., I, Mukaddime; Ethê, **Târîh-i Edebiyyât**, s. 118-119; Safâ, **Edebiyyât**, III/2, s. 1270-1272; Tahsin Yazıcı, "Ubeyd-i Zâkânî-i Kazvînî", **İA**, XIII, 2; P. Sprachman, "Aqlâq al-Aşrâf", **Elr**, I, 723-724.

M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

Ahlâku'n-nebî'nin Ebû Bekir Muhammed b. Velîd et-Turtûşî tarafından yapılan muhtasarının ilk iki sayfası (Miller Ktp., Feyzullah Efendi, Tarih, nr. 1308/2, vr. 36^a)

AHLÂKU'n-NEBİ

(Ahلاق النبى)

Ebû'ş-Şeyh el-İsfahânî'nin
(ö. 369/979)

Hz. Peygamber'in şemâil ve
ahlâkına dair eseri.

Tam adı **Ahlâku'n-nebî ve âdâbüh** veya **Mâ zükire fi hulukı Resulillâh ve keremih ve keşreti ihtimâlih ve şidde-ti hayâ'ih ve afvih** olan eser, Hz. Peygamber'in ahlâk ve şemâil*ine dair rivayetleri ihtiva etmektedir. Her rivayetin ayrı bir senede dayandırıldığı kitap sekiz bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm bir mukaddime ile ashâb-ı kirâ-mın Hz. Peygamber hakkında verdiği bilgiler; ikinci bölüm onun ahlâkı, cömertliği, öfkesine hâkimiyeti, hayâ duygusu, af ve müsamahası; üçüncü bölüm cesareti, tevazuu, çeşitli olaylar karşısında gösterdiği farklı tavırları, merhameti ve yumuşak huyluluğu; dördüncü bölüm güler yüzlülüğü, şakası, yürümesi, konuşması ve giyim tarzı; beşinci bölüm harp âletleri, ev eşyası, temizlik ve süs malzemesi; altıncı bölüm Kur'an okuyuşu, ibadet hayatı; yedinci bölüm yiye içtiği ve sevdiği yemek ve meşrubat, evlilik hayatı, cemiyetle olan ilişkileri; sekizinci bölüm ashabyı ile olan çeşitli münasebetleri, yolculukları, mesciddeki ibadetleri gibi hususları ihtiva etmektedir.

Ahlâku'n-nebî Ebû'l-Feyz Ahmed b. Sıddîk ve Ebû'l-Fazl Abdullah b. Muhammed es-Sıddîk adlı kardeşler tarafından Kahire'de neşredilmiştir (1378/1958). Eseri Ahmed Muhammed Mürsî yine Kahire'de (1392/1972) ve Dr. Seyyid el-Cümeylî de Beyrut'ta (1406/1986, 2. bs.) tekrar yayımlamışlardır. Eserin Ebû Bekir Muhammed b. Velîd et-Turtûşî tarafından yapılan muhtasarı Millet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Feyzullah Efendi, nr. 1308/2, vr. 36^a-68^a).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'ş-Şeyh, **Ahlâku'n-nebî ve âdâbüh** (nşr. Seyyid el-Cümeylî), Beyrut 1406/1986; Zehebî, **Tezkiretül-huffâz**, III, 945-946; Ziriklî, **el-Âlâm**, IV, 264; Kehhâle, **Mu'cemû'l-mu'elli-fîn**, VI, 114; Sezgin, **GAS**, I, 200-201; Kettânî, **er-Risâletül-müstetrafe**, s. 51; Müneccid, **Mu'cem**, IV, 53-54.

A. OSMAN KOÇKUZU

AHLAT

Van gölünün kuzeybatı kıyısında
mezar âbideleriyle meşhur
tarihi bir şehir ve
bugün Bitlis'e bağlı ilçe merkezi.

Ahlat Urartular'dan Osmanlılar'a kadar çeşitli devlet ve hânedanların idaresinde kalmıştır. Şehrin en eski sakinleri olan Urartular buraya Halads, Ermeniler Şaleat (Şaliat), Süryâniler Kethath, Araplar Hilât, İranlılar ve Türkler ise Ahlat demişlerdir.